

Гаврилюк Ю.М., канд. філос. наук, доцент

Харківський національний аграрний університет ім. В. В. Докучаєва

ГЕОКУЛЬТУРНИЙ КОСМОС Т. ШЕВЧЕНКА

Поняття геокультурного космосу означає органічну цілісність людини і природи, нерозривну єдність об'єктивно-можливого способу існування предметного світу культурою і суб'єктивно-належного способу існування культури речами. Ця цілісність у творчості Т. Шевченка реалізується на основі принципу *геокультурного антропоцентризму*, що становить світоглядну сутність його духовної постаті і всього життя. Відповідно до цього принципу людина перебуває у центрі Всесвіту і визначає спосіб існування усіх його сфер залежно від свого ставлення до нього. Світ є таким, яким його бачить, переживає, осягає людина. Скрізь у ньому відчувається її *присутність* (grae-sens – дослівно *при-сутній*). Цим антропоцентризмом Т. Шевченка суттєво відрізняється від поширеного в Європі гуманістичного антропоцентризму, що лежить в основі ідеології Людинобога – ідеології всемогутності людини, ідеології, яка замість Бога, котрий став людиною, проголосила Богом людину.

Геокультурний антропоцентризм Т. Шевченка не розриває зв'язку з Богом, навпаки, є *антропологізованим теоцентризмом*, спрямованим на пізнання людини через пізнання Бога у формі життя конкретної особистості, зображеної в людських рисах. «Але і «Бог – Ісус Христос» для Шевченка «антропологізується», наближається до людини, та, власне, – зазначає Д. Чижевський, – і є *людиною*. лише *надзвичайною*; бо божеське є людське, лише те *дійсно* людське, до чого звичайна людина не доростає і дорости не може. В якомусь сенсі Христос був ідеальною, зразковою людиною» [1, с. 127].

Найповніше цей принцип реалізовано в образі св. Марії з однойменної поеми, ідея якої виношувалася поетом давно. Богородичні риси жінки-матері досить виразно прослідковуються в поезії Т. Шевченка від самого початку його творчості. У листі до Варвари Репніної 7 січня 1850 року він пише: «Новый завет я читаю с благоговейным трепетом. Вследствие этого чтения во мне родилась мысль описать сердце матери по жизни Пречистой Девы – матери Спасителя» [2, с. 53].

Серце матері – сутність жінки, ідеальний образ якої змальовано Т. Шевченком у «поємі-псаломі» тій, до кого він звертається зі словами: «Всеупованіє моє / На Тебе, мій пресвітлий раю, / На

милосердіє Твоє, / Все упованіє / На Тебе, Мати, возлагаю. / Святая сило всіх святих, / Пренепорочная, Благая!» [3, с. 597].

На формування геокультурного антропоцентризму Т. Шевченка значний вплив мав протестантизм, до теології якого в оточенні поета ставилися з великим інтересом і пієтетом. Про це, зокрема, свідчать листи Т. Шевченка, його розмови з друзями, поезія «Єретик», відповідні рядки програмного документа Кирило-Мефодіївського братства – «Книги буття українського народу». Проте не варто відкидати і значення для світогляду поета античної концепції софійності світу, знайомої українським книжникам з часів Русі (Київської) і близької світовідчуттю українського народу. Найяскравішою демонстрацією цього є Шевченків «Садок вишневий коло хати». «Перечитуючи «Кобзар», – зазначає А. Содомора, – ледве чи знайдемо тут іще якусь поезію, яка у своїй наскрізній українськості була б такою далекою від античної літератури, якою видається «Садок вишневий». Саме *видається*, бо коли спробуємо прочитати цей твір не поверхнево, а глибше, в контексті європейської літератури загалом, то таки побачимо, радше *відчуємо* античність, передусім – у *настрєвій* канві твору» [4, с.11].

Згідно з ідеєю софійності світ сповнений мудрості. Мудрість притаманна не тільки людині, а й речам, тобто є геокультурною мудрістю, що поєднує в єдине ціле людину і природу, надаючи їм статусу *геокультурного суб'єкта*, ідеальним вираженням якого є Боголюдина. Постала з цього, створеного Богом, світу людина несе в собі, у своєму серці, його мудрість. Тому світ, у якому перебуває людина, не чужий для неї. Це її світ – світ, яким вона живе відповідно до суб'єктивно-належного способу осягнення нею Премудрості Божої. Тому і природа не є чужою і байдужою для людини. Це не просто «степ», «гори», «поле» чи «море» самі по собі. Вона «говорить», «озивається», «підслуховує», «хвалить Бога», «сміється», бо є людиною як геокультурний суб'єкт. Це – alter ego людини, що у людський спосіб реагує на її дії: «Заспіваю – море грає, / Вітер повіває, / Степ чорніє, і могила / З вітром розмовляє. / Заспіваю – розвернулась / Висока могила...» [3, с.102 – 103].

Слід зазначити, що цей мотив у творчості Т. Шевченка є архетипальним для української нації, – базовою, інваріантною щодо часу символічною структурою, яка пронизує культуру на всіх етапах її розвитку. Він розвинувся з української народної пісні і лише послідовніше й рельєфніше образно-поетично виражений генієм

Т.Шевченка. У Лесі Українки взагалі сила природи в образі Мавки навіть закохується в людину.

Ця, основана на любові, органічна єдність людини і природи є прикметною національною рисою способу життя українців. Вона різко дисонує, за спостереженнями Т. Шевченка, зі способом життя великоросів: «...в великороссийском человеке есть врожденная антипатия к зелени, к этой живой блестящей ризе улыбающейся матери природы. Великороссийская деревня – это, как выразился Гоголь, наваленные кучи серых бревен с черными отверстиями вместо окон, вечная грязь, вечная зима!» [2, с. 24]. Така «непонятная антипатия к прелестям природы» дивує поета. Линуци поглядом в Україну, він відмічає: «В Малороссии совсем не то. Там деревня и даже город укрыли свои белые приветливые хаты в тени черешневых и вишневых садов. Там бедный неулыбающийся мужик окутал себя великолепную вечно улыбающеюся природою и поет свою унылую, задушевную песню в надежде на лучшее существование» [2, с. 25].

Повнота геокультурного життя залежить від рівня розвитку, гармонії і взаємодоповнюваності об'єктивно-можливого природи і суб'єктивно-належного культури. Ці способи буття геокультурного суб'єкта є різновекторними за свою суттю. *Можна* природи не завжди належним чином узгоджується з *треба* культури, що часто призводить до деградації геокультури. Зазначена контрадикторність у сприйнятті геокультурного буття пронизує всю творчість Т. Шевченка. Вона виражає характерний для романтиків антитетичний стиль мислення.

Для створення ідеального буття українського геокультурного суб'єкта Т.Шевченко використовує питомо українські ментальні форми – символіко-тематичні архетипальні концепти: Сад – Хата – Сім'я – Село – Україна.

Образ саду дуже поширений в українській літературі, а його символічних значень – не перелічити. Можна з упевненістю стверджувати, що садівництво є прикметною рисою українського національного характеру. З давніх-давен українська земля славилася садами: «Сади рясні похилились, / Тополі по волі / Стоять собі, мов сторожа, / Розмовляють з полем. / І все-то те, вся країна, / Повита красою, / Зеленіє, вмивається / Дрібною росою...» [3, с.239]. У Т.Шевченка «Сад» як геокультурний концепт символізує гармонію буття геокультурного суб'єкта в його об'єктивно-можливому вимірі:

«В гаю – предвічному гаю, / Поставлю хаточку, садочок / Кругом хатини насаджу...» [3, с.642].

Якщо концепт «Сад» символізує об'єктивно-можливий спосіб буття геокультурного суб'єкта, то концепт «Сім'я» виражає гармонію буття геокультурного суб'єкта у формі суб'єктивно-належного ставлення його світу, символізує духовний аспект буття геокультурного суб'єкта: мир, злагоду і любов, на яких ґрунтується жива сув'язь поколінь.

Багатозначною у Т. Шевченка є і символіка концепту «Хата». У геокультурному вимірі цей концепт набуває значення *кола хати* – геокультурного простору, що об'єднує об'єктивно-можливе *саду* і суб'єктивно-належне *сім'ї* в єдине ціле. Тріадою Садок – Хата – Сім'я досягається найвищого синтезу всіх сфер буття геокультурного суб'єкта. Його світ – це світ його *хати-космосу*, в якій своя правда і сила, і воля: це і садок вишневий *коло* (в колі) хати, і сім'я, яка вечерея *коло* (в колі) хати, і плугатарі, що з плугами йдуть, і дівчата, які співають ідучи, і хрущі, що над вишнями гудуть, і тихість вечора, і білість вишневого цвіту. Усе в цьому геокультурному *колі хати* живе в гармонії, доповнюючи одне одного. Порушення гармонії в одному неминуче призводить до дизгармонії цілого. Без садку немає радості в хаті, але й сумує садок, коли хата занепадає. Шевченкові відомо, якою далекою від раю може бути українська хата: «За що, не знаю, називають / Хатину в гаї тихим раєм, / Я в хаті мучився колись, / Мої там сльози пролились, / Найперші сльози...» [3, с.52].

Геокультурний космос *хати-сім'ї* виростає у Т. Шевченка до космосу геокультурного суб'єкта – *села*, ідилічний образ якого змальовано в поемі «Княжна»: «Село! І серце одпочине, / Село на нашій Україні – / Неначе писанка село. / Зеленим гаєм поросло. / Цвітуть сади; біліють хати, / А на горі стоять палати, / Неначе диво. А кругом / Широколисті тополі, / А там і ліс, і ліс, і поле, / І сині гори за Дніпром. / Сам Бог витає над селом» [3, с.368].

Своєю чергою, село як геокультурний суб'єкт трансформується у Т. Шевченка в *загальнонаціональний* геокультурний суб'єкт – *Україну*, яку поет любив пристрасною синівською любов'ю, закарбованою в безсмертних рядках останньої поезії циклу «В казематі»: «Свою Україну любіть / Любіть її... Во время люте, / В останню тяжкую минуту / За неї Господа моліть» [3, с. 365]. Саме така любов вселяла віру «братчиків» Кирило-Мефодіївського товариства в Україну як *загальнослов'яського* геокультурного

суб'єкта: «І встане Україна з своєї могили, і знову озоветься до всіх братів своїх слов'ян, і почують крик її, і встане Слов'янщина, і не позостанеться ні царя, ні царевича... ні боярина, ні крепака... ні в Московщині, ні в Польщі, ні в Україні, ні в Чехії, ні у хорутан, ні у сербів, ні у болгар» [5, с.169].

Література

1. Чижевський Д. Філософські твори: у 4 т. / Дмитро Чижевський; під заг. ред. В. Лісового. – Т. 1. – Київ: Смолоскип, 2005. – 402 с.
2. Шевченко Т. Щоденник. Листи / Тарас Шевченко; за заг. ред. Л.Івшиної. – Київ: ПрАТ «Українська прес-група», 2013. – 80 с.
3. Шевченко Т. Кобзар. Повна ілюстрована збірка / Тарас Шевченко; передм. І. Дзюби. – Харків: Клуб Сімейного Дозвілля, 2010. – 720 с.
4. Содомора А. Шевченків садок і Франкове поле. Спроба прочитання / Андрій Содомора. – Львів: Апріорі, 2015. – 104 с.
5. Кирило-Мефодіївське товариство: у 3 т. / АН УРСР, Археограф. Комісія та ін. – Т. 1. – Київ: Наук. думка, 1990. – 544 с.

Голікова О.М., канд. іст. наук, професор

Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва

РОСІЙСЬКИЙ АГРАРНИЙ ВИШ У ПОЛЬЩІ: ДО 150-РІЧЧЯ ВІД ЗАСНУВАННЯ НОВО-ОЛЕКСАНДРІЙСЬКОГО ІНСТИТУТУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА І ЛІСІВНИЦТВА

*В своїй хаті своя й правда,
І сила, і воля.*

Т. Шевченко

8 червня 2019 р. виповниться 150 років, як російським імператором Олександром II було затверджено Статут Ново-Олександрійського інституту сільського господарства і лісівництва. Цей інститут функціонував у Польщі до початку Першої світової війни, коли його було евакуйовано до Харкова. Сьогодні він відомий як Харківський НАУ імені В.В. Докучаєва.

Інститут сільського господарства і лісівництва було створено 1869 р. на місці колишнього Політехнічного і Землеробсько-лісного інституту, який діяв в Новій Олександрії (польська назва – Пулави)